

İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME*

Şevket ÖZCAN**

Öz

İlk insandan itibaren insanoğlu, evrenin ve hayatın merkezinde yer almıştır. İnsanın sahip olduğu özelliklerden ve tarih boyunca içinde bulunduğu durumlardan bahseden kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklardan birisi olan din, insan hayatında çok önemli bir yere sahiptir çünkü insan, varoluş nedeni ve amacının cevabını dinde bulmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski ve köklü geçmişı olan ve tarihi değeri bulunan bütün dinlerin mesajlarında insana üstün bir değeri verilmektedir. Nitekim bu dinlerde, bu değerin göstergesi olarak günümüzde de büyük önem atfedilen temel insan haklarının köklerini bulmak mümkündür. Çünkü bütün dinler, insanın hem dünyada hem de ölümden sonra mutluluğa ulaşmasını hedeflemekte ve bunu temel kaynaklarında açıkça ifade etmektedir. Bu amaç doğrultusunda dinler, insanın canını, aklını, malını, namusunu ve dinini koruma altına almış ve bunları korumayı temel esasları haline getirmişlerdir. Bu nedenle insanların tarih boyunca elde etmek için çabaladıkları temel haklar, dinlerin koruma altına aldığı beş temel esas olarak özetlenebilir. Böylelikle söz konusu beş temel esas üzerine temellendirilen temel hakların günümüzde İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde belirtilen haklar haline geldiği ifade edilebilir. Bu durumda dinler, insana verdikleri değeri ekseninde insani birtakım gayretlerle elde edilmeye çalışılan temel hakların garantörü olarak kabul edilebilir. Bu makalede, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dışında Hint, Çin, Japon ve Eski İnan dinleri ile Sabiilik gibi bazı dinlerin insana bakışının ve insana verdikleri değeri genel bir çerçevesi çizilmeye gayret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Dinler, Değeri, Temel Haklar, Emirler, Yasaklar.

* Bu makale Şevket ÖZCAN tarafından Prof. Dr. Durmuş ARİK danışmanlığında 2013 yılında hazırlanan “Dinlerin İnsana Verdiği Değeri (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Örneđi)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, ozcan.sevket@hotmail.com.

Abstract

Human Being in Various Religions in the Axis of Value Given to Human Being:

A Comparative Study in Perspective of History of Religion

Since the first human being, human being has taken place in the center of the universe and life. There are sources mentioning the characteristics which human being has and conditions in which human being has been throughout the history. Religion, one of these sources, has an important place in the life of human being, because human being has found the answer of the reason and purpose of the his existence in religion. Supreme value has been given to human being in the messages of all religions which have as old and rooted as the history of humanity, and have historical value. Hence, today it is also possible to find the roots of the basic human rights being attributed to crucial as a sign of this value in these religions. Because all religions aim that human being to reach happiness both in the world and after death and this clearly express in the main sources. For this purpose religions have preserved the life, intellect, property, honor and religion of human being and these have made basic principles. Accordingly the basic rights that people strive to achieve throughout history can be summarized in the five basic principles that protect religions. Thus the basic rights that based on the five basic principles in question can be said that have become rights set forth in the Universal Declaration of Human Rights at the present time. In the case, religions in the axis of value given to human being can be considered of the guarantor of the basic right that a number of humanitarian efforts have been tried to be obtained. In this article, it has been endeavored to draw the general framework of some religions perspective on human and value given to human being such as Indian, Chinese, Japanese and Old Iran Religions with Mandeism, excluding Judaism, Christianity and Islam.

Keywords: Human Being, Religions, Value, Basic Rights, Commands, Bans.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, sayısız filozof ve düşünür “İnsan nedir?” sorusuna cevap aramıştır. Bu nedenle ilkçağlardan günümüze kadar insan için birçok tanım yapılmıştır. Örneğin; Aristo insanı “medenileşmiş ve bilgi edinme yeteneğine sahip hayvan” olarak tanımlamıştır. Platon ise insanı “tüyleri olmayan iki ayaklı hayvan” olarak tarif etmiştir. (Heschel 1965: 1). Özellikle insan ve hayatın anlamı üzerinde duran Stoacılar insanı “düşünen öz” olarak tarif ederek, sadece akıllı insanların mutluluğa ulaşabileceğini belirtmişlerdir. Kimi Stoacılara göre; bütün insanlar ilahi aklın kıvılcımına sahip

olmakla beraber çoğu aptal durumdadır. (Niebuhr 1945: 9-10). Modern dönemde ise Pascal, insanı sonsuzluk ile hiçlik arasında bulunan bir varlık olarak tarif eder. O, bu durumu şu cümlelerle ifade eder: “*İnsan ne acayip bir yaratıktır! O, ne kadar yeni, ne kadar saçma, ne kadar karmaşık ve çelişkilerle doludur ve henüz mükemmel değildir. O her şeyin hakimidir ancak hala zayıf bir solucandır. O gerçeğin deposudur ve hala yanlışlık ve şüphenin içerisine dalar. O evrenin şerefi ve pisliğidir.*” (Pascal 2006: 90). İnsan sorununa özel bir önem veren ve insanın Tanrı’yı öldürdüğünü ifade eden Nietzsche ise, insanın kim olduğunu ve anlamının ne olduğunu keşfetmesi gerektiğini savunur. (Barrett 1958: 117).

Genel itibariyle tarihi süreç içerisinde insan için yapılan tanımlar incelendiğinde, insanın tek boyuttan veya bir hayvan olarak algılanmaya çalışıldığı kanaati ağır basmaktadır. Dolayısıyla yapılan tanımlar bir bütün olarak evrenin en karmaşık problemi olan insanı tanımlamada yetersiz kalmaktadır. Ancak yapılan tanımlardan farklı olarak eskiden beri birçok din, insanı ilahi bir sanat eseri, ilahi kudretle var edilen, evrende her şeyden farklı ve kendine has özellikleri olan bir varlık olarak görmüştür. (Niebuhr 1945: 1-2). Geçmişten günümüze kadar tarihi değeri bulunan bütün dinler, ilk yapıları itibariyle, insan fıtratına uygun; insanı insanca yaşamaya, “insan olmaya” sevk eden ulvi değerleri ihtiva ederler. Çünkü bütün dinlerin muhatabı insandır. (Adam 1992: 44). Diğer taraftan gerek geçmişte gerekse günümüzde insanın onur, şeref ve haysiyetine yakışmayan ve insanın temel haklarını yok sayan uygulamalar mevcuttur. Bu duruma karşı insanlık tarihi kadar eski ve köklü geçmişine olan dinlerin mesajlarında, insana üstün bir değer verilmekle beraber, bu değerlerin göstergesi olarak günümüzde de büyük önem atfedilen temel insan haklarının köklerini bulmak mümkündür. Bu amaçla burada Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dışında Hint, Çin, Japon ve Eski İran dinleri ile Sabilik gibi bazı dinlerin insana bakışı ve insana verdikleri değer kısaca belirtilecektir.

1. Hint Dinlerinde İnsan

Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm, Hint alt kıtasında ortaya çıkan dini inançlardır. Hint yarımadasında ortaya çıkan dinlerde anlayış farklılıkları bulunmakla birlikte insana ve hayata bakışta benzerlikler dikkat çeker. (Yitik 2014: 27; Küçük vd. 2009:175). Yeryüzünde yaşayan dinlerin en eskilerinden birisi olan Hinduizm, büyük bir peygamber/mimar tarafından belirli bir zamanda özenle inşa edilmiş bir sisteme değil, bir şekilde toprağa düşen ve

206 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

zamanla gelişerek devasa bir ağaca ve sonrasında uçsuz bucaksız bir ormana dönüşen bir tohuma benzetilebilir. (Yitik 2014: 22). Hinduizm’de insanın yaratılışı ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bu dinde Brahma, Vişnu ve Şiva adında Tanrı’nın kutsal üçlemesinden bahsedilmekle birlikte bir rivayete göre insan, yaratıcı Brahma tarafından yaratılmıştır. Sanskritçe’de “insan” anlamına gelen Manu, Brahma’nın oğludur ve insan nesli ondan türemiştir. Diğer bir rivayete göre; insan nesli büyük bir tufanla yok olurken Tanrı Vişnu sadece Manu’yu kurtararak onu bir kara parçasına götürmüştür. Manu burada Vişnu’nun emriyle bir ateş yakmış ve ateşten bir kadın meydana gelmiştir. İnsan nesli Manu ile ateş kadınının birleşmesiyle türemiştir. Dolayısıyla bu dinde, Manu’nun insan ırkının atası olan kişi olduğuna inanılmıştır. (Smart 1998: 48; Şeybetü’l-hamd 1995: 97).

Hinduizm’de, Tanrıların insan şeklinde cisimleşerek yeryüzüne inmesi anlamına gelen “avatara” inancı mevcuttur. (Küçük vd. 2009: 76; Smart 1998: 48). Avatara inancına göre; Tanrı’nın insan şekliyle inkarnasyonunun amacı, insanların zor zamanlar yaşadıkları dönemlerde onlara uygun davranış ve öğretileri öğretmek/yenilemek yoluyla yardımcı olmaktır. (Smart 1998: 48). Bu nedenle Hint dinlerinde suretlere karşı çok fazla ilgi gösterilmekte, yapılan heykeller takdis işlemiyle kutsallaştırılmakta ve putlaştırılmaktadır. (Sarıkçıoğlu 2002: 57-59).

Hinduizm’de insan doğuştan belli bir kastın mensubu olarak dünyaya gelir ve kendi kaderini tayin eder. Bu dine göre kastlar, yaratıcı Tanrı Brahma’nın insan şeklinde tasavvur edilen vücudunun çeşitli yerlerinden ortaya çıkmıştır. Buna göre Brahmanlar (Rahipler, Din adamları) Tanrı Brahma’nın ağzından, Kşatriyalar (Hükümdar Sülalesi ve Savaşçılar) Brahma’nın kollarından, Vaisyalar (Tüccar, Esnaf ve Çiftçi) Brahma’nın midesinden, Sudralar (İşçiler) da Brahma’nın ayaklarından yaratılmıştır. Bunların dışında kast dışı kabul edilen gruplar da vardır. (Yitik 2014: 46-47; Küçük vd. 2009: 181; Smart 1998: 46-47). Bu farklılıklardan ötürü insanlar, gerek psikolojik yönden gerekse karakterleri bakımından farklı işler yapmaya daha yatkındır. Dolayısıyla her insan, kendi kastının gereklerini yerine getirmelidir ancak insanın mevcut hayatında çalışarak sınıfını değiştirme imkanı yoktur. Daha üst kastlardan birine mensup olarak yeniden dünyaya gelmek, ancak şu anda içinde bulunulan kasta ait sorumlulukların eksiksiz olarak yerine getirilmesiyle ölümden sonra gerçekleşebilir. Bu nedenle Hinduizm’de insanın dini sorumluluğu yaşına ve mensubu olduğu sosyal sınıfa göre değişir. (Yitik 2014: 47-48).

Bu dindeki tenasüh inancına göre insan, dünyada yaşadığı hayatın değerine göre, ölümden sonra ruh, yeni bir vücut içinde yeni baştan ortaya çıkar. Eğer insan bu dünyada suç işlemiş, kötü bir hayat sürmüş ise, ölümünden sonra, ruhu da aşağı bir hayvan, hatta bir bitki şeklinde yeniden doğar. (Sarıkçıoğlu 2002: 202; Smart 1998: 48-49). Dolayısıyla insan için ölüm, bir korku vasıtası değil, bir varlıktan diğerine geçiştir. Bu anlayış din mensuplarını ahlaki bir hayat sürmeye teşvik eder. Zira, insanın doğduğu kast (sosyal sınıf) dahi, amellerinin neticesi olarak görülür. Bu anlayışa göre, bir insanın eski elbiselerini bırakıp yenilerini giymesi gibi, ruh da ölümlü bedeni bırakır ve yeni bir bedene girer. (Yitik 1996: 27; Tümer 1975: 116-117). Bu doğrultuda Hint inanç sistemlerine göre dünyevi varoluşun temel nedeni, genel anlamda gerçekliği olmayan bir şeyin hakikat olarak algılanması anlamına gelen “*maya ve avidya*” inancı olarak kabul edilir. (Yitik 2014: 27-28).

Hinduizm’de dinin odağında bulunan insanın hayattaki gerçek gayesi, dini ve ahlaki kurallarda benimsenen bir hayat sürmek (*dharma*), kendine ve ailesine yetecek kadar mal-mülk sahibi olmak (*artha*), şehvi arzu ve istekleri meşru çerçevede tatmin etmek (*kama*) ve tenasüh/samsara çarkından kurtularak mutlak kurtuluşa ulaşmak (*mokşa*) olarak ifade edilir. (Yitik 2010c: 290; 2014: 49). Her insanın atman’a (ruh/benlik) sahip olarak görüldüğü bu dinde, kendi içine yönelen ve yoga egzersizlerini uygulayan kişinin içsel benliğini tecrübe edebileceğine ve ilahi varlık/Brahma ile bütünleşmeyi başarabileceğine inanılır. (Smart 1998: s.49). Nitekim Hindular için yoga egzersizleri, insanı dünyevi sıkıntılar ve varoluşlardan kurtaran yolları ifade eder. (Yitik 2014: 37).

Hinduizm’de “*Bir rahibi öldürmek, içki içmek, hırsızlık, gurunun karısıyla zina etmek ve bunları yapanlarla ilişki kurmaya devam etmek ölümcül günahlar olarak isimlendirilir.*” (*The Laws of Manu* 1886: XI/55). İnsanın temel haklarını korumaya yönelik olarak yasaklanan bu fiillerin kiminle, kime karşı ya da hangi nedenle yapıldığı günahın büyüklüğünü veya küçüklüğünü belirlemektedir. Nitekim bu dine göre, bir rahibi öldürmekle sıradan bir insanı öldürmek ya da bir gurunun karısıyla zina etmekle sıradan bir kadınla zina etmek arasında fark vardır. (*The Laws of Manu* 1886: XI/56-59, XI/296-330, VIII/352-358). Çünkü bu dinde kast sistemi insanın değerini belirleyen bir ölçü kabul edilir. Öyle ki, klasik Hindu inancında bir ineği öldürmek kast dışından birisini (bir paryayı) öldürmekten daha vahim olduğu halde, Brahmanlardan birini öldürmek tüm günahların en ağırlarından biri olarak kabul

edilir. (Sharpe 2000: 31). Ayrıca günümüzde yasaklanmış olmakla birlikte Hint geleneğinde kocası ölen bir kadının, kocasının cenazesiyle birlikte yakılması şeklinde gerçekleşen sati uygulaması (Mode 1923: 432) insanın yaşam hakkını; kadınlara, dini ayinlere katılma ve kutsal kitapları okumalarının yasaklanması da insanın inanç hürriyetini elinden alan birer uygulama olarak ortaya çıkar. (*The Laws of Manu* 1886: IX/18).

Hint dinlerinden bir diğeri de Budizm'dir. Buda (M.Ö.563-483)'nın öğretileri üzerine kurulan ve evrensel nitelik kazanan bu dinde, insanın bir kast içerisinde doğduğu öğretisi reddedilirken, Hinduizm'in tenasüh, karma ve nihai kurtuluş (mokşa) öğretileri bazen küçük değişikliklerle bazen de olduğu gibi kabul edilir. (Küçük vd. 2009: 225; Yitik 2010a: 319; 2014:99). Yaratıcı Tanrı anlayışı vurgulanmayan Budizm'de, varlıklar herhangi bir neden ya da koşula bağlı olmaksızın manevi olarak saf bir şekilde meydana gelirler. İnsanın doğuştan sahip olduğu şeyler kendisinin veya başkalarının çaba ya da eylemine bağlı değildir. Bunda insan gücü ya da enerjisi de etkili değildir. Bütün varlıklar, kendi doğalarına bağlı olmaksızın yaşam, varlık ve ruh sahibi olurlar. (Davids 1912: 82). Hinduizm'den farklı olarak, Budizm'in Karma inancında yer alan anatta/anatman; varlığın özünü oluşturduğu düşünülen ruh veya ben adı verilen bir cevherin yokluğunu ifade eder. (Yitik 2010a: 323; 2014: 105). Küçük vd. 2009: 255). Anatta/Anatman doktrini ile ilgili yapılan yorumlarda, benlikten yoksun olan insanın beş olay türünden oluştuğu söylenir. Bunlar; bedensel olaylar, idrak olayları, duygu olayları, mizaç olayları ve şuur olaylarıdır. Ölümle birlikte bu beş olay grubu insandan ayrılmakta ancak yeniden doğumla birlikte tekrar bir araya gelmektedir. İnsanın bir yaşamını diğer bir yaşama bağlayan şey karmaşık bir nedenler zinciridir. Dolayısıyla bu dinde insan, beş farklı geçici olay türünün geçici bir birleşimi olarak görülür. (Smart 1998: 80). Buda, Hinduizm'deki kast anlayışına karşı çıkararak, insanlar arasında, hiçbir ayırım yapılmaksızın herkesin eşit olduğunu ileri sürer. (Williams 1877: 82). Zira, sorumlu bir varlık olan insan, kimsenin müdahalesi ve yardımı olmaksızın, tek başına kurtuluşa erebilir. İnsanın kurtuluşa erişebilmesi, kendisinin hatalarını fark ederek dünyayı gerçek boyutlarıyla görmesine bağlıdır. (Küçük vd. 2009: 254).

Budizm'e göre aydınlanmış ruhun tekrar tekrar vücut bulma kısır döngüsünden kurtulması (hakikatin gerçekleşmesi) anlamına gelen "nirvana/ke-sin kurtuluş"un, insan hayatının nihai gayesi olduğu konusunda bütün Budist mezhepleri hem fikirdir. (Davids 1912: 180; Smart 1998: 58; Gündüz

1999:286; Yitik 2010a: 324; 2014:106). Nitekim, bu dine göre insan için gerçek mutluluk ancak nirvana'ya ulaşmakla gerçekleşir. (Sarıkcıoğlu 1983: 165). Buda dünyanın acı ve ıstıraplarından kurtularak nirvana'ya ulaşmak isteyen insanın hayatını sekiz aşamaya ayırır ve bu aşamalar sekiz dilimli yol/sekiz aşamalı asil yol olarak isimlendirilir. Bu aşamalar; doğru görüş/anlayış, doğru niyet, doğru konuşma, doğru davranış, doğru geçim, doğru çaba, doğru düşünce ve doğru konsantrasyondur. Buda'nın ortaya koyduğu bu sekiz aşamalı yol nirvana'ya ulaşmak isteyen bir insanın yaşamında uyması gereken kuralların genel yapısını oluşturur. Bu aşamalar hac yolculuğu gibi bir dönemi değil birbirinin peşi sıra takip edilmesi gereken aşamaları ifade eder. Dolaşısıyla bu yol, bütün bir insan yaşamının farklı yönlerine işaret eder. (Smart 1969: 117-119; Yitik 2014: 102-104).

Buda'nın sekiz dilimli yol ve diğer öğretilerinde insanın sahip olması gereken temel haklarına yönelik unsurlar yer alır. O'nun öğretilerinde, yaşama saygı, başkalarına ait olan bir şeye sahip olmama ve çalmama tavsiye edilir. Cinsel ahlaksızlığın kötülüğü ve zararları bildirilir. Doğru konuşup iftira atmama ve alkol veya başka zehirli maddelerin alınmaması tavsiye edilir. Bu öğretilerde bildirilen tüm ahlaki davranışlar insanın temel haklarını korumaya yönelik önlem ve girişimler olarak yorumlanabilir. (Nhat Hanh 2002: 84-89). Bu ahlaki nitelikler şu beş emir şeklinde özetlenebilir: Yaşama saygı duy, verilmeyenden başkasını alma, yanlış cinsellikten uzak dur, yalan konuşma ve uyuşturuculardan (insan benliğini etkileyen her türlü maddeden) uzak dur. Ayrıca Budizm'de insanlardan samimi, merhametli, anlayışlı ve ılımlı olmalarının istenmesi bu dinde insana ve temel insan haklarına verilen değerlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Smart 1998: 64).

Hint yarımadasında ortaya çıkan ve kurucusu Mahavira (M.Ö. 599-527) olan Caynizm, insanın bir kast içerisinde yaratıldığı anlayışına ve "Tanrı" veya "Yüce Varlık" gibi yaratıcı varlık fikrine karşı çıkar. (Yitik 2010c: 358, 364; Küçük vd. 2009: 197, 199. Sarıkcıoğlu 1983: 150). Tanrı doktrinin olmadığı bu dinde jiva (ruh), alemi oluşturan en önemli unsur olarak öne çıkar. Bu dinin kozmolojisinde evren kozmik bir insan şeklinde tasavvur edilir. İnsanın bedenini maddi ve kötü, ruhunu da saf ve ebedi olarak gören bu dinde asıl amaç; insanı bedeni ile ilgili her türlü yükten kurtarmak suretiyle ruhunu kurtuluşa (nirvana) kavuşturmadır. Özgürleşen ruhlar ıstıraptan kurtularak evrenin zirvesine yerleşirler. Her ruh bilgeliğe sahip olmakla birlikte bunu unuttur, özgürleşmekle bu durumu yeniden kazanır. (Smart 1998: 71; Küçük

210 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

vd. 2009: 200; Yurdaydın- Dağ 1978: 131; Yitik 2014: 148). Caynizm’de, yaşam sahibi hiçbir varlığın öldürülmemesi (*ahimsa*) en önemli görev (*parama dharma*) kabul edilir. Nitekim Caynistler küçük bir canlıya zarar vermemek için yürürken önlerini süpürürler ve bütün hayvanların tedavi edilebileceği hastaneler kurarlar. Bu dinde öldürmemek (*ahimsa*), yalan söylememek (*satya*), hiçbir şekilde çalmamak (*asteya*), mümkün olduğu kadar cinsel ilişkiden uzak durmak/zinadan uzak durmak (*brahmacarya*) ve asgari bir mal ile yetinmesini bilmek (*aparigraha*) insanın temel haklarını korumaya yönelik emir ve yasaklar olarak değerlendirilebilir. (Jacobi: 1908: 469- 470, Yurdaydın-Dağ 1978: 131; Yitik 2010b: 368; 2014:153-154; Smart 1998: 68). Bu doğrultuda her caynist, “*triratna*” (üç mücevher) denilen “doğru iman”, “doğru bilgi” ve “doğru davranış” basamaklarından oluşan temel dini esaslara uymak ve gereklerini yerine getirmek zorundadır. (Yitik 2014: 153). Nitekim bu dine göre her birey, şu on ahlaki fazilete sahip olmaya gayret etmelidir: Sabır, alçak gönüllülük, dürüstlük, temizlik/saflık, doğruluk, soğukkanlılık, sadelik, fedakarlık, gurura kapılmamak ve samimiyet.

Bu dindeki doğru davranış ilkesi bağlamında bir insanın erişmeyi hedeflemesi gereken “*kevalin*” (eren) mertebesine ulaşmayı amaçlayan bir caynist, züht ve riyazet hayatının zorluklarına göğüs germeli, başarısız olma ihtimali söz konusu olunca intiharı seçmelidir. (Yitik 2014: 157-158). Çünkü Caynizm’de keşiş ve keşişeler dini kurallara uymada çok titiz ve katıdır. Bu doğrultuda onlar için önemli bir oruç çeşidi ölüm orucudur. Bu oruç çeşidi nihai kurtuluşu gerçekleştiren faziletli bir ibadet kabul edilerek haklı bir sebep için oruçla intihara insanın yaşama hakkına tezat bir şekilde izin verilir. (Yitik 2010a: 368; Küçük vd. 2009: 613, Smart 1998: 68). Ayrıca bu din içerisinde Digambara (çıplaklar) ve Svetambara (beyaz giyinenler) adında iki mezhep kadının kurtuluşa erişip erişemeyeceğiyle ilgili farklı görüşler ortaya koysa da, Caynizm’e göre nihai kurtuluş ancak bireysel çabalar sayesinde gerçekleşebilir. Başka bir insanın veya tanrısal varlığın bu konuda bir yardımı söz konusu değildir. (Yitik 2010b: 370-371).

Hint dini ve siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan ve İslam dini ile geleneksel Hinduizm’i uzlaştırma çabalarına dayanan Sihizm ise, Nanak (1469-1539) tarafından kurulan senkretik bir dini harekettir. (Küçük vd. 2009: 212; Yitik 2014: 161-162). Sihizm, maya, samsara, mokşa gibi Hindu inançlarını kabul etmekle birlikte, tevhidi ana ilke olarak benimsemesi, avatara ve kast anlayışlarını açıkça inkar etmesiyle Hinduizm’den ayrılır. (Yitik 2014:

161-162). Sihler'in Tanrı inancı İslam'ın Allah inancıyla benzerlik taşır. Bu doğrultuda Sihler, hiçbir benzeri olmayan, korkusuz, kin beslemeyen, varlığı kendinden olan, ezeli ve ebedi bir Tanrı'ya ve onun tarafından yaratıldıklarına inanırlar. (Smart 1998: 100- 101). Mutlak ve ebedi olan Tanrı'nın yanında insan, yardıma muhtaç ve boyun eğici bir varlıktır. (Yurdaydın- Dağ 1978: 146). Sihizm'de kişi, insan olarak dünyaya gelmekle mükemmelliğe ulaşır ve kurtuluşa erişir. Tanrı katında bütün insanlar eşittir ve Tanrı'nın ruhunu taşıdığı için değerlidir. Kendine verilen akıl ve sorumluluk sayesinde insan, hayatın, ölümün ve yeniden doğumun acımasız çemberinden kurtulabilir. Sihizm'e göre, kurtuluş için insanın yapması gereken; ibadet etmek ve Tanrı'ya yakarmaktır. Bu amaçla Tanrı'nın merhametine erişmek isteyen insanın yapması gereken kalbini Tanrı'ya adamaktır. (Küçük vd. 2009: 218; Smart 1998: 402; Yitik 2014: 178-179).

Sihizm'de insanın temel haklarını zedeleyici olan, kumar, dansözlük, fahişelik vb. uzak durulması ve sigara ve alkollü içecek satışı ve ticareti yapılmaması emredilir. Diğer taraftan insanlardan Tanrı'yı övmeleri, kanaatkar olmaları, alçak gönüllük, sadaka vermeleri ve kendilerine hakim olmaları istenir. (Yitik 2014: 188). Sihlere göre, Guru Nanak insanlara sahip olmaları gereken temel hakları veren yegane insandır. Sihler, bütün yaratılanların Tanrı'nın ruhunu taşıdığına inandıkları için, insanların din, ırk veya cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit olduğunu kabul ederler. Dolayısıyla bu din mensupları tarih boyunca rehberlerinin (guru) yaptığı gibi, kendilerinin de, insanların temel haklarını korumak ve evrensel insanlığı gerçekleştirmek için ellerinden geleni yapmakla görevli olduklarına inanırlar. (Rahi: 2012; Smart 1998: 402). Nitekim bu dinde insanın yaratılmışların en yücesi olduğu inancı, insana verilen değerlerin en açık göstergesi durumundadır. (Yitik 2014: 197).

2. Çin ve Japon Dinlerinde İnsan

Çin'de, öne çıkan üç önemli din vardır. Bunlar, Çinlilerin "San Kiao (Üç Din)" adını verdikleri Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm'dir. (Küçük vd. 2009: 73). Hint kaynaklı bir din olan Budizm daha önce incelendiğinden ona burada yer verilmeyecektir. Smart, batılı bir perspektifle bu dinleri sınıflandırmanın bazı yanlışlara sebep olacağını, çünkü bu dinlerin hem dini hem de felsefi fikirleri bünyesinde barındıran birer yapı olduğunu ifade eder. (Smart 1998: 106).

212 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Konfüçyüsçülük, büyük bilgin ve filozof Konfüçyüs'ün (M.Ö. 551- 479) adına izafe edilen dini, ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik konularla ilgili inanç ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanır. (Pike 1951: 107; Smart 1998: 107; Yitik 2014: 205). Gök kavramına özel bir önem verilen bu dinde, bu kavram bazen Tanrı bazen de kişisel bir Tanrı'dan daha fazlasını ifade etmek için kullanılır ve “*Tien/Tian*” kavramıyla ifade edilir. Bu doğrultuda Konfüçyüs, hayat, ölüm ve şeref gibi şeylerin gökten geldiğini ifade etmiştir. Evren içerisindeki her şey “*Yin-Yang*” (Dişilik-Erkeklik) prensibine dayandırılır. Dolayısıyla insanlar arası bütün ilişkilerde (baba-oğul, karı-koca vb.) bu prensip önemli bir yere sahiptir. (Smart 1998: 110- 111, 114; Küçük vd. 2009: 76- 77).

“*Eğer biz insana hizmet edemezsek, ruhlara nasıl hizmet edebiliriz?*” (Konfüçyüs 2000: 11/11) diyerek Tanrı'ya hizmet etmenin yolunun, insana hizmet etmekten geçtiğini söyleyen Konfüçyüs'e göre insan doğasının temel prensibi erdemdir. (Douglas 1900: 105). “Üstün İnsan”ın hayat tarzını belirlemeyi kendisine amaç edinen ve bir ahlak öğreticisi olan Konfüçyüs, insanların doğruluk için dünyaya geldiğini ve doğruluğun peşinde olan, hatalarından ders alarak doğru yolu bulan, bencil olmayan, üstün meziyetlere sahip, ne yaptığının bilincine varan insanların erdemli, üstün ve soylu insanlar olduğunu belirtir. (Güç 2001: 59; Küçük vd. 2009: 77). Konfüçyüs'ün amacı, insanları mutluluğa kavuşturacak yolları onlara öğretmektir. Onun öğretilerinde bütün insanlığın aynı özden yaratılması nedeniyle eşit olduğu bildirilir. (Konfüçyüs 2000: 17/3). İnsanın yaşam hakkı en değerli haklarından birisi olarak kabul edildiğinden, (Konfüçyüs t.s: 133) adam öldürme gibi fiillerden uzak durulması tavsiye edilir. (Konfüçyüs t.s: 964). Zenginlik ve şerefın kader işi olduğunu ifaden Konfüçyüs, (Konfüçyüs 2000: 12/5) “*Zenginlik ve onur, herkesin istediği şeylerdir. Bunlar doğru bir yolda kazanılmazsa, pek çabuk yitirilir. Yoksulluk ve düşkünlük insanların nefret ettiği şeylerdir, insanlar dürüst davranmazlarsa, bunlardan kendilerini sıyırmalarının olanağı yoktur*” (Konfüçyüs 2000: 14/5) sözleriyle insanlara haksız kazançtan uzak durmalarını ve doğruluktan hiçbir zaman ayrılmamayı tavsiye eder. Konfüçyüs, kendisine “İnsanın en önemli görevi nedir?” diye soran bir öğrencisine “*Herkesi kardeşin olarak görmen ve sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapmamandır*” diye cevap vermiş ve bunun Çinlilerin hayatında her zaman geçerli bir altın kural haline gelmesi için gayret göstermiştir. (Yitik 2014: 205-206). Bu doğrultuda pek çok dinde çeşitli şekillerde vurgulanan “*Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma!*” sözü de insanların temel haklarına saygının sloganı olarak değerlendirilebilir.

Konfüçyüs, insanlara karşı her anlamda iyi davranmayı, cenazelerine karşı saygı göstermeyi, alçak gönüllü olmayı ve insanları alaya almamayı tavsiye ederek, insanlar arasında barışı sağlayan ve insanı mükemmel erdeme ulaştıran beş erdemi ağırbaşlılık, cömertlik, samimiyet, doğruluk ve nezaket olarak zikreder. (Smart 1998: 113; Küçük vd. 2009: 78). Ayrıca Konfüçyüs, insana verdiği değer ekseninde aile bağlarını güçlendirmek istemiş, çalışma ahlakına aşırı vurgu yapmış ve özellikle eğitime olan sevgisini ön plana çıkarmıştır. (Yitik 2014: 208).

Konfüçyüs'ün siyasi tutumuna karşılık muhalif bir tavır sergileyen Lao-Tzu'nun (M.Ö. 634-531) kurucusu olduğu Çin'in milli ve en eski dinlerden birisi de Taoizm'dir. Uzun yıllar Çin kültürünün resmi öğretisi haline gelen Konfüçyüs düşüncesinden farklı olarak Taoizm, doğayla uyumlu davranışı, doğallığı, mistik ve metafizik yaşantıyı, yönetimde müdahaleden kaçınmayı, toplumsal yaşamda basitliği ve sadeliği savunan bir düşünce ve inanç sistemidir. (Yitik 2014: 215). Taoist kozmolojide her şeyin Tao'dan geldiği kabul edilir. İnsan vücudu evren içinde evren ve bir dağ veya su kabağı şeklinde tasvir edilir. (Baldrian 1987: 299-300; Smart 1998: 116, 119; Yitik 2014: 218). Taoizm'de insan-evren benzerliği önemli bir yere sahiptir. Buna göre insan, küçük bir evrendir ve bedeninde evrenin düzenini yansıtır; dolayısıyla insanı anlayan evrenin yapısını da anlayabilir. İnsanoğlu ile doğanın birliği inancı, açıklanamayan büyümlü bir duygudan kaynaklanır; bu birliği kavramanın yolu da meditasyon olarak kabul edilir. (Yitik 2014: 220).

Lao-Tzu, insan için dünyada iken sevinmesini gerektiren şu iki nedeni sayar; insan olarak var olmak ve alçak bir kadın ya da rezil bir erkek olmaktır. (Douglas 1900: 230). Taoizm'de insan kendi mutluluğunu kendisi meydana getirir. İyi ve kötünün ödülü veya cezası insanın kendi iradesine göre belirlenir. (Cooper 2003: 38). Çünkü, varlıklar içerisinde insana özel bir yer tanınmaz. Aksine insanı bağlarından çözerek, Tao'nun derinliklerine düşürmek istenir. (Sarıkoçlu 1983: 78). *Wou wei* (hareketsizlik, sükunet) prensibinin benimsendiği bu dinde, insandan sakin, rahat, yumuşak, alçakgönüllü ve barışsever bir hayat sürmesi istenir. (Yurdaydın – Dağ 1978: 158; Smart 1998: 119). Çünkü, insanın doğduğu zaman yumuşak ve zayıf, öldüğünde ise sert ve güçlü olduğu bildirilir. (Lao Tse 1994: 76). İnsana ve insanın temel haklarına saygıyı esas alan *wou wei*, eşyanın hakiki bilgisine ulaştığı için arzuların esiri olmaktan kurtulmuş Taocu azizin durumunu veya onun eyleme yönelme tarzını tanımlar. O kimse, büyük bir sükunet üzeredir ve işin gereğine

214 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

uygun davranır. Bu yüzden hayal kırıklığı ve hüzün yaşamaz, hatta zorluklarla karşılaştığında bile paniklemez ve gereksiz eylemlere girişmez. Bu nedenle Lao-Tzu, *wou wei* prensibini benimseyen insanın sakin ve dingin halini suya benzetir. Bu doğrultuda *wou wei* prensibi, işi olurluna bırakma, zor kullanmadan bir işi kolayca başarabilme veya işin doğasına uygun davranma yöntemi şeklinde tanımlanabilir. (Yitik 2014: 219-220).

Sevgi ve hoşgörü anlayışının ön plana çıktığı bu dinde, insanın temel haklarına yönelik bazı atıfların bulunduğu görülür. Bu doğrultuda, “*Uğursuz araçtır silah yakışmaz eline kutlu kişinin, Alay alay cana kıyanlar, Yağmur gibi gözyaşı dökmelidir. Savaşta zafer kazanan taraf ölü evi gibi davranmalıdır*” denilerek savaşta bile olsa öldürmenin kötülüğüne işaret edilir. (Lao Tse 1994: 31). Zira, Lao-Tzu’ya göre kutlu kişi sükunet içinde yaşamalı ve bütün insanları kendi çocuğu gibi görmelidir. (Lao Tse 1994: 49). Sevgi ve kanaatkarlığı birer hazine olarak gören Lao-Tzu (Lao Tse 1994: 67), halinden memnun olmanın gerçek zenginlik olduğunu dile getirir. (Lao Tse 1994: 33). Çünkü ona göre, zenginlik felaketi çağırarak demektir. (Lao Tse 1994: 9). Öyle ki, insanları kötülük yapmaya mal-mülk arzusu sevk etmektedir. Ayrıca, halkı hırsızlık yapmaktan alıkoymak için amirlerin yapması gerekenler de vardır. (Izutsu 2001: 150-151). Bu bağlamda insanların temel haklarına saygı gösterilmesi beklenen barışçıl bir toplum için Lao-tzu’nun temel felsefesi; “*iyilere karşı iyilik gösteriyorum; iyi olmayanlara karşı yine iyilik gösteriyorum. Bu suretle hepsi iyi olur*” şeklindedir. (Küçük vd. 2009: 92).

Japonların yerli ve milli dini inançlarını karşılayan ve herhangi bir kurucusu olmayan Şintoizm’de (Smart 1998: 137) ise; her şeyi yaratan ve yöneten bir Tanrı anlayışı yoktur. Tanrı ve Tanrıçalar, insanlar gibi faaliyetler gösterirken, insan kavrayışının üstünde olan varlıkları ifade eden kamilerin uyumlu işbirliği çerçevesinde dünyadaki yaratmanın meydana geldiği inancı vardır. Bu dinde ruhun ölümden sonra yaşadığına, ataların nesilleri koruduğuna ve ölen herkesin “kami” olduğuna ancak, her kami’nin Tanrı olmadığına inanılır. (Küçük vd. 2009: 99- 102; Arık 2015:468-469). Ölümden sonra kamiler sonsuz bir hayat ve güzel ruhlara sahip olurlar. Şintoizm’de, insanları hem dış, hem de iç temizliğine kavuşturacak şekilde terbiye etme anlayışı mevcuttur. (Cobbold 1905: 25; Sarıkçıoğlu 1983: 184). Kötülüklerin ise tövbe aracılığıyla değil dini ritüeller aracılığıyla çözülebileceğine inanılmaktadır. Ahlak anlayışında, insanın temel haklarını korumaya yönelik yalan söylemek, adam öldürmek, zina yapmak ve hırsızlık yapmak yasaklanmıştır. (Küçük

vd. 2009: 102). Şintoizm'in ahlak anlayışında hayata ve dünyaya yönelik bir duyarlılık söz konusudur. Bu bağlamda Japonca “*makoto*” (samimiyet ve içtenlik) kavramı ön plana çıkar. Şinto ahlak anlayışının temelini oluşturan samimiyete sahip olan bireyler, başkalarından çalmaz, onlara yalan söylemez ve onları öldürmeye çalışmaz. Bu doğrultuda samimiyet bütün ahlaki düşünce ve davranışların temel dayanağı olarak kabul edilebilir. Çünkü öğretilerinde şunu yap veya yapma şeklinde çeşitli yaptırımlar listesi olan dünya dinlerinde de ancak samimi olanların bu kuralları hayata geçirdikleri açıkça görülebilir. (Arık 2015:473-474).

Diğer dinlerden farklı olarak Şintoizm'de, insanın kendi isteğiyle kendisini bıçak veya kılıçla kurban etmesi şeklinde gerçekleştirilen “*Harakiri*” büyük bir erdem olarak kabul edilir. (Küçük vd. 2009: 107; Sarıkçıoğlu, 2009: 183). Çünkü insan onur ve şerefine büyük değer verilen Şintoizm'de, büyük bir utanca veya rezilliğe düşmektense intihar etmek asil bir eylem olarak kabul edilir. Örneğin, II. Dünya savaşında Japon Hava Kuvvetlerine ait, mühimmat yüklü kamikaze uçaklarının pilotları düşmanlarının savaş gemilerine zarar vermek amacıyla uçaklarını bilinçli bir şekilde gemilere çarptırarak intihar etmişlerdir. Onlar bu intiharlarının kendi ülkelerinin onurunu kurtaran bir hareket olduğuna inanmış, diğer taraftan bu saldırı filousundan kaçan pilotlar cezalandırılmıştır. (Smart 1969: 276- 277).

3. Eski İnan Dinlerinde İnsan

Bu başlık altında tarihi ve kültürel kökleri çok eskiye dayanan İnan coğrafyasında İslam öncesi yaşamış ve taraftar bulmuş Zerdüştilik ve Maniheizm dinlerinde insanın değeri incelenecektir. Eski İnan kökenli dinsel bir gelenek olan Zerdüştilik¹, Zerdüş (M.Ö.660-586) tarafından kurulmuş, inanç sisteminde önemli yer tutan ateş kültünden dolayı Mecusilik adını almıştır. Kendi döneminde savaş yanlısı özellikler taşıyan dinlere karşı çıkan Zerdüştilik'te, bütün varlıkların, Tanrı olarak inanılan Ahura Mazda'dan zuhur ettiğine inanılır. (Gündüz 2010a: 507, 514; Smart 1998: 220- 221). Zerdüş'te göre Ahura Mazda, her şeyi yoktan var eden yaratıcı ve yegane Tanrı'dır. Aynı zamanda kainatın devam ettiricisi ve mevcudatın egemenliğini elinde bulunduran Tanrı'dır. (Alıcı 2012: 39.42). Bu bağlamda Zerdüştilik'te ateş önemli bir yere sahiptir. Ahura Mazda ile iletişime geçmenin yolu olarak görülen ateşin

1 İnan dinleri içerisinde tek Tanrı inancına yer veren Zerdüştilik'e inandığı tek Tanrı Ahura-Mazda'ya nispetle “Mazdeizm” de denir. (Alıcı 2012: 6-7; Gündüz 2010a: 507-527).

216 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

mabette yanıyor olması, Ahura Mazda ile insanlar arasındaki ilişkinin canlılığını ve onun dünya üzerindeki hakimiyetinin devam ettiğini ve ateşin yeryüzündeki temsilcisi olduğunu gösterir. (Alıcı 2015a: 259).

İnanışa göre Ahura Mazda dünyada ilk önce gökyüzünü ve dünyanın ışığını, ikinci olarak suyu, üçüncü olarak yeri, dördüncü olarak bitkileri, beşinci olarak hayvanları ve altıncı olarak da insanlığı yaratmıştır. (Söderblom 1908: 205). İlk önce insanların ruhlarını ve şuurlarını yaratan Ahura Mazda, insanlarla konuşarak onlara zalim Ehrimen ile çarpışmak için bedenli bir şekil almayı ve sonunda tamamıyla ölümsüz ve ebediyen mükemmel olmayı isteyip istemediklerini sormuş. İnsanlar bedenli bir şekilde yaratılmaya razı olmuşlardır. Bunun sonucu olarak Gayomart denilen ilk insan var olmuş ve daha sonra öldürülen Gayomart'ın tohumları/zürriyeti yeryüzüne dökülmüş ve bundan Adem'le Havva'ya tekabül eden Maşye ile Maşyana doğmuştur. (Sayım 2004: 95; Tümer 1975: 22; Gündüz 2010a: 517; Smart 1998: 223). Mecusi inancına göre; yeryüzündeki her canlının ilahi alemde bir sureti ya da eşi vardır. Bu inanca göre yeryüzündeki maddi varlık geçici olduğu için ilahi alemdeki bedeniyle birleşen ruh, cennette eşiyile beraber ebediyen mutluluk içerisinde yaşayacaktır. (Gündüz 2010a: 518).

Zerdüştilik'te insanın dünyadaki en önemli rolü dünyada mevcut olan kötülüğü ortadan kaldırmada Ahura Mazda'ya yardımcı olmaktır. Dolayısıyla kurtuluşa ermek isteyen insan; günlük ibadetlerini yerine getirmeli, sürekli çalışmalı, yalan söylememeli, namuslu yaşamalı, temizliğe özen göstermeli ve faydalı işler yapmalıdır. (Küçük vd. 2009:146; Alıcı 2012: 129). Bu dinin ahlak anlayışında insanın temel haklarını korumaya yönelik olarak, livata, zina, hırsızlık, yalan söylemek, yalan yere yemin, yalancı şahitlik, iftira atmak, hilekarlık, gasp, sözünde durmamak ve cinayet gibi konuların yasaklandığı görülür. (*The Book of Arda Viraf* 1872: 70). Bu doğrultuda Zerdüş'ten sonra ortaya çıkan ve Mecusi ahlakının temel formülasyonu kabul edilen “*iyi düşünce*” (humata), “*iyi söz*” (hunta) ve “*iyi davranış*” (hvaršta) olmak üzere üç ahlaki ilke çerçevesinde dini kurallar ve yasaklar belirlenmiştir. Bu ilkelelerin karşısında “*kötü düşünce*” (duşmat), *kötü söz* (duzhuht) ve “*kötü davranış*” (duzhuvarešt) üçlemesi yer alırken, insanın iyi-kötü düalistliği karşısında merkezi bir karakter olarak temayüz ettiği görülür. (Alıcı 2015a: 261).

Eski İran kökenli dinlerden diğeri Maniheizm'dir. Mani (217-277) tarafından kurulan bu din Zerdüştiliğe, Budizme ve Hıristiyanlığa ait dini unsurları bünyesinde barındırır ve ruhla beden, ışıkla karanlığın, iyilikle kötülüğün

gnostik düalizmine dayanır. (Jackson 1923: 270; Smart 1998: 226-227). Bütün gnostik² sistemlerde olduğu gibi Maniheizm'de de insanın yaratıcısı Yüce Tanrı değil kötülük güçleri olmuştur. Zira, ilk insan (Gehmurd) çifti, yani Adem ve Havva karanlık güçler tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla Adem'in oğlu olan Şit bütün gnostik toplumlarca Adem'in gerçek oğlu ve gnostiklerin atası olarak kabul edilmiştir (Gündüz 2010a: 500; Smart 1998: 227). Maniheizt geleneğe göre ilk kurtuluş tecrübesini yaşayan Adem'in tecrübesi kilit bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bir Mecusi, atası Adem gibi, kötü olan maddi dünyanın her şeyinden kendisini uzak tutmalı, arzu ve isteklerinden kaçınmalıdır. (Alıcı 2015b: 285).

Maniheizm inancına göre, insanların ruhları masum, iyi ve temizdir, bedenleri ise günah ve kötülük mekanıdır. İnsanın kurtuluşu, ruhun maddi dünyadan ve bedenin istek ve arzularından uzak durması ile mümkündür. (Küçük vd. 1998: 132). Bu geleneğe göre, dünya hayatı mutlak anlamda kötüdür ve insanların ruhlarının buradan kurtulmaları gerekir. Bu yüzden Maniheizm, insanların maddi bedenlerinden sıyrılmaları ve yükselmeleri için uymaları gereken ahlaki ve dini pratikleri inşa eder. Özellikle riyazet hayatını önceleyen Maniheizm, insanların eylemlerinin kendi akıbetlerini belirlediği ve kurallara uygun bir hayatın kurtuluşun reçetesi olacağı anlayışını benimser. (Alıcı 2015b: 287).

Maniheizm'in ahlak anlayışı insancıldır ve iyilikseverliğe dayanır. İnsanların hataları için telafi imkanı sunan tövbe anlayışı vardır. Dolayısıyla bu dinde, putperestlik, yalan söylemek, açgözlülük, adam öldürme, zina, hırsızlık, büyü ve büyücülük, çalışılan işte tembellik ve ihmalkarlık yasaklanırken, doğruluk ve insanlara yardım etmenin emredilmesi insanların temel haklarını korumaya yönelik uygulamalar olarak zikredilebilir. (Burkitt 2010: 62; Smart 1998: 227). Bu doğrultuda Mecusilerin uyması gereken on emir şu şekilde ifade edilir: Tanrının putunu yapmamak, yalan ve küfürden ağzı korumak, et yememek ve içkiden uzak durmak, Tanrının gerçek ışık elçileri ve din adamları hakkında kötü konuşmamak, oruç zamanı cinsellikten uzak durmak ve zinayla aynı seviyede olan çok eşlilikten uzak durmak, hırslı ve açgözlü olmamak, yalancı peygamberlere ve sahtekarlara inanmamak, sadece insanı değil hiçbir

2 Gnostisizm; Tanrı, alem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini kendine has kutsal gizli bilgi doktrini temelinde dayalı olarak açıklamayı ilke edinen dini felsefi gelenek. Temel inanç esasları ve ibadet şekillerinde gnostisizmin hakim olduğu Sabiilik, Maniheizm, Hermetisizm ve benzeri gelenekler gnostik dinler olarak adlandırılır. (Gündüz, 1998: 143).

hayvanı öldürmemek, hırsızlık ve hilekarlık yapmamak ve son olarak büyü ve sihir uygulamalarından kaçınmaktır. (Alıcı 2015b: 289). Dolayısıyla bu bağlamda, Maniheizm'in insan temel haklarına yaklaşımının temeli, "üç mühür" kuralı olarak adlandırılan "ele, dile ve duygulara hakim olmak" şeklinde özetlenebilir. (Küçük vd. 2009: 133).

4. Sabiilik'te İnsan

Kuran'da isminden bahsedilen ve günümüzde çok az sayıda mensubu bulunan Sabiilik,³ Hıristiyanlık, Yahudilik, Putperestlik, İran ve Babil ile ilgili dini unsurlardan etkilenmiş bir dindir. (Cerrahoğlu 1962:143). Sabiilik'te birbirine zıt iki "güç" mevcuttur. Bunlardan birincisi, iyiliği temsil eden "Işık Alemi" diğeri de kötülüğü temsil eden "Karanlık Alemi" dir. Dünyanın ve insanın yaratılışı olayında yaratıcı güç, Yüce Işık Tanrısı değil, düşmüş ışık varlığı olan Demiurg Ptahil'dir. (Gündüz 2010c: 484; Küçük vd. 2009: 157; Alıcı 2015c: 304-305). Yarattığı dünyanın kötü güçlerce ele geçirilip doldurulduğunu gören Demiurg Ptahil, dünyada kendisine vekalet edecek bir varlık oluşturmak için Adem'i kendi suretinde, Havva'yı ise Adem'in suretinde yaratır. Adem'le Havva'nın evliliklerinden olan çocukları vasıtasıyla insanlık çoğalır. Adem ilahi yolu tanıyan Yüce Işık Kral'ına itaat eden ilk insan olur. Dolayısıyla Adem ilk kurtulan insan olması nedeniyle Sabiiler için örnek teşkil eder. (Gündüz 2010c: 484- 485).

Sabiilere göre insan madde ve ruhtan oluşan iki farklı unsurdan meydana gelir. Ceset maddi varlığı itibarıyla kötülük ve karanlığı, ruh ise iyilik ve nuru temsil eder. Ceset varlık itibarıyla bu aleme aittir, ruh ise takdir gereği ilahi ışık aleminden bu suflı dünyaya indirilerek cesede konulur. (Gündüz 2010c: 484- 485; Sarıkçıoğlu 1983: 117; Küçük vd. 2009: 160). İnsanın ruhu için beden hapishane olarak kabul edilir. Ruhun bu durumdan kurtularak ait olduğu ışık alemine yükselebilmesi için insanın, doğru inanç ve ibadetlere bağlanması gerekir. Çünkü Sabiilik'te ibadetler kurtuluşa erdiren ve kurtuluşun mümkün olacağı ortamı hazırlayan dini pratikler olarak görülür. (Gündüz 2010c:486; Alıcı 2015c: 310).

Sabiilik'te bazı yasaklar insanın temel haklarını korumaya yöneliktir. Bu yasaklar; nefsi müdafaa dışındaki öldürmeler, zina ve livata, sarhoş oluncaya kadar içki içmek ve kumar oynamak, yeminden dönmek, temiz bir kadına

3 Kuran-ı Kerim'de Sabiilik ismi Bakara/62, Maide/69 ve Hac /17. ayetlerinde geçer.

iftira etme, yalancı şahitlik, fitne, gıybet ve koğuculuk yapmak, riba ve riba kazancı, müddeti geçtiği halde borcunu vermemek ve emanete ihanet etmektir. (Cerrahoğlu 1962: 143). Ancak günümüzde Sabiilik'te yalnızca erkeklerin rahip olabilmesi ve Sabii bir anne babadan doğmamış olan bir kişinin, Sabii kabul edilmesinin mümkün olmaması insanın inanç hürriyetini engelleyen birer uygulama olarak kabul edilebilir. (Gündüz 2010c: 491). Nitekim Maniheizm gibi riyazet yaşamını önceleyen ve evliliği pek de önemsemeyen gnostik dinlerin aksine Sabiilik, riyazete dayalı bir yaşamı uygun görmez ve Sabiiler için evlenme ve çocuk sahibi olma tavsiye edilen eylemler arasında sayılır. Çünkü Sabiiliğin kan bağıyla sürdürülebileceği ve dışarıdan kimsenin sonradan Sabii olamayacağı kabul edilir. (Alıcı 2015c: 314).

Karşılaştırma

İlk insandan itibaren insanoğlu, evrenin ve hayatın merkezinde yer almıştır. Nitekim, tüm evrenin insanın varlığını mümkün kılacak şekilde bir yapıya sahip olması ve sonsuz evren içerisinde akla yani düşünme gücüne sahip yegane varlığın insan olması bu durumun kanıtı niteliğindedir. Bu nedenle, genel olarak bütün dinler, mitolojiler ve felsefi düşünce sistemleri insanı merkeze alarak hareket etmişlerdir. Buraya kadar incelenen dinlerin hepsinde de “insan” önemli bir yere sahiptir. Her dinde insanın yaratılış şekli, yaratıldığı ortam, zaman, sahip olduğu özellikler ve içinde bulunduğu konumla ilgili bazen farklı bazen de benzer bilgilere rastlanmaktadır. Genel itibariyle, insanın ortaya çıkışında bir yaratıcı veya yaratıcı gurubu anlayışı ağır basarken, herhangi bir yaratıcı güce vurgu yapmayan dinler de mevcuttur. İnsanın beden ve ruh olarak iki ayrı unsurdan meydana gelmesi dinlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen ortak bir unsurdur. Bununla birlikte, beden kötü ve kötülüklerin kaynağı, ruh ise iyi ve iyiliklerin kaynağı olarak kabul edilmiştir. İnsan özellikleri itibariyle üstün bir varlık olarak kabul edilerek kendisine bazı ödev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bazı dinlerde döngüsel bir zaman anlayışı, bazı dinlerde ise doğrusal bir zaman anlayışı mevcut olduğu için insan yaptıklarından sorumlu durumdadır. Döngüsel bir zaman anlayışına sahip olan dinlerde tenasüh tarzı inançlar mevcut olduğu için insan yaptığı davranışın karşılığını bu döngünün içinde görecektir. Doğrusal bir zaman anlayışına sahip olan dinlerde ise cennet-cehennem tarzı inançlar mevcut olduğundan insan yaptığı davranışın karşılığını cennet veya cehennem hayatı şeklinde ölümden sonraki hayatında görecektir. Ancak insanın yaptıklarının karşılığını görmeyeceği inancının mevcut olduğu veya ahiret inancının pek belirgin olmadığı dinler de

220 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN: DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

vardır. Bütün dinlerde ahlaklı ve erdemli insanlar övülmüş ve bedeninin arzu ve ihtiraslarından kurtulmaları tavsiye edilmiştir.

Hint dinlerinde insanın doğumu itibariyle kasta tabi bir varlık olarak görülmesi yanında, insanların tamamen eşit kabul edildiği ve insanın kendi kaderinin mimarı olarak görüldüğü inanışlar da mevcuttur. Hint dinlerinde ortak unsur, insanın mutluluğu için kurtuluş yolunun gösterilmiş olmasıdır. Nitekim, bu dinlere göre ahlaklı ve erdemli bir hayat neticesinde insan hem tenasühteki yerini hem de nihai kurtuluşunu kendisi sağlayabilmektedir. Hint kökenli dinlerde insanın kurtuluşa ulaşabilmesi için önerdikleri reçeteler de benzer özellik taşır. Her ne kadar her bir dini sistemin reçetesi teferruatta farklı olsa da genelde hepsi züht hayatını ve yoga egzersizlerini böyle bir amacın gerçekleşmesi için zorunlu görür. Nitekim insanın temel haklarına saygıyı teşvik edici olan yoga egzersizleri, her türlü şiddet ve öldürme eyleminden, yalancılıktan, hırsızlıktan, dünyevi hazların peşinde koşmaktan ve mal mülk sevgisinden uzak olma gibi davranışları bir hayat tarzı olarak benimsemeyi içerir. (Yitik 2014:32).

Tanrı'ya hizmet etmenin yolunun, insana hizmet etmekten geçtiğini ilke olarak benimseyen Konfüçyüsçülüğün içerisinde yer aldığı Çin ve Japon dinlerinde ise, daha çok insanın nasıl terbiye edileceği ve onun sahip olması gereken ahlaki özellikler üzerinde durulur. Eski İran dinlerinde, evrenin ışık-karanlık gibi zıtlıklardan teşekkül ettiği ve insanın da beden ile ruhtan oluşan yapısı nedeniyle bu zıtlığın içerisinde yer aldığı görülür. Bu dinlere göre, beden kötülüğün ruh ise iyiliğin kaynağıdır. Dolayısıyla insana iyilik-kötülük zıtlığı karşısında, kötülüğün kaynağı olarak kabul edilen beden ihtiraslarından kurtulması tavsiye edilir. Sabiilik'e göre de madde ve ruhtan yaratılan insan, yaratıcı güç tarafından kendisine dünyada vekil olması ve kötülükle mücadele etmesi için yaratılmıştır. Çünkü bu dine göre insan, beden hapisanesinden kurtulmaya çalışan, iyiliği temsil eden bir ruha sahip olarak görülmüştür.

İnsana verilen değer ekseninde bu dinlerde her ne kadar teferruata inildiğinde bazı farklılıklar görülebilir olsa da insanın canını, aklını, malını, namusunu ve dinini korumaya yönelik emir, yasak ve uygulamalar mevcuttur. Nitekim pek çok dinde çeşitli şekillerde vurgulanan "*Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma!*" sözü de insanların temel haklarına saygının sloganı veya altın kuralı olarak değerlendirilebilir. Ancak Hinduizm'deki sati geleneği, kast sisteminin insanın değerini belirleyen bir ölçü olması,

Caynizm’de ölüm orucunun övülmesi ve Şintoizm’de harakiri’nin bir erdem olarak kabul edilmesi gibi bazı örnekler, bu dinlerde insanın temel haklarını tehdit edici ve kendi teolojik yapıları içerisinde değerlendirilmesi gereken birer uygulama olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olan din, geçmişten günümüze insanın varoluşsal anlam arayışına bir cevap vermiş ve hayatına anlam kazandırmasına vesile olmuştur. Burada temas edilen dinler de muhatap aldıkları insanın, barışçıl bir dünyada, huzur, mutluluk ve güven içerisinde yaşayabilmesi adına ona bir takım hak ve hürriyetler vererek, insani birtakım gayretlerle elde edilmeye çalışılan hak ve hürriyetlerin garantörü rolünü üstlenmiştir. İnsanın, canını, aklını, malını, namusunu ve dinini korumaya yönelik olan bu garantörlüğün kapsamı, derecesi, etkinliği veya olumlu veya olumsuz yorumlanması elbette farklıdır. Ancak farklılıkların mevcudiyetine rağmen bu garantörlük rolü, her ne kadar göreceli de olsa söz konusu bütün dinlerin insana verdiği değer için açık bir göstergesidir.

Kaynaklar

- Adam, Baki (1992). “Yahudilerde Din ve Gelenek Üzerine”, İslami Araştırmalar Dergisi, 6/1: 44-50.
- Alıcı, Mehmet (2012). *Kadim İran’da Din: Monoteizm’den Düalizm’e Mecusi Tanrı Anlayışı*, İstanbul: Ayışığı Yay.
- ----- (2015a). “Mecusilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Ankara: Grafiker Yay.
- ----- (2015b). “Maniheizm”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Ankara:Grafiker Yay.
- ----- (2015c). “Sabiilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Ankara: Grafiker Yay.
- Arık, Durmuş (2015). “Şintoizm”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Ankara:Grafiker Yay.
- Baldrian, Farzeen (1987). “Taoism”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, New York: The Macmillan Co. (16 Cilt).
- Barrett, William (1958). *Irrational Man: A Study of Existential Philosophy*, New York: Doubleday&Company Inc.
- *Bhagavadgita: Hinduların Kutsal Kitabı* (2001), Çev.: Korhan Kaya, Ankara: Dost Kitab.
- Burkitt, Francis Crawford (2010). *The Religion of the Manichees: Donnellan Lectures for 1924*, United Kingdom: Cambridge University Press.

222 • İNSANA VERİLEN DEĞER EKSENİNDE ÇEŞİTLİ DİNLERDE İNSAN:
DİNLER TARİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

- Cerrahoğlu, İsmail (1962). “Kuran-ı Kerim ve Sabiiler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10: 103-116.
- Cobbold, George A. (1905). *Religion in Japan: Shintoism- Buddhism-Christianity*, New York.
- Cooper, J. C. (2003). *Taoculuk Nedir*, Çev.: İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Omega Yay.
- Davids, Rhys (1912). *Buddhism*, London: Williams and Norgate.
- Douglas, Robert K. (1900). *Confucianism and Taousim*, New York: E. and J.B.Young &Co.
- Güç, Ahmet (2001). “Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2: 43-65.
- Gündüz, Şinasi (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yay.
- ----- (2010a). “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yay.
- ----- (2010b). “Maniheizm ”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yay.
- ----- (2010c). “Sabiilik ”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yay.
- Hanh, Thich Nhat (2002). *Buda'nın Öğretisi*, Çev.: Nur Yener, İstanbul: Okyanus Yay.
- Heschel, Abraham J. (1965). *Who Is Man?*, Kaliforniya: Stanford University Press.İzutsu,
- Izutsu, Toshihiko (2001). *Tao-culuk'daki Anahtar-Kavramlar*, Çev.: Ahmed Y. Özemre, İstanbul: Kevser Yay.
- Jackson, A.V. William (1923). “Manichaeism”, *A Dictionary of Religion and Ethics*, Ed.Shailer Mathews, Gerald Birney Smith, New York: The Macmillan Company.
- Jacobi, Hermann (1908). “Jainizm”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Ed. J. Hasting Edinbourg.
- Konfüçyüs (2000). *Konuşmalar*, Çev.: Muhaddere Nabi Özerdim, yy.: Çağdaş Matb.
- *The Four Books (Confucian Analects, The Great Learning, The Doctrine of the Mean, The Works of Mencius)* (t.s). Çev.: James Legge, China: The Commercial Press.
- Küçük, Abdurrahman- Tümer, Günay- Küçük, M.Alparslan (2009). *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yay.
- Lao Tse (1994). *Tao Te Ching*, Türkçesi ve Yorumu: Ömer Tulgan, İstanbul: Yol Yay.
- Niebuhr, Reinhold (1945). *The Nature and Destiny of Man (A Christian Interpretation)*, , New York: Charles Scribner's Sons.
- Pascal, Blaise (2006). “Human Contradictions”, *Mind On First: A Faith for the Skeptical and Indifferent*, Ed. James Houston, USA Victor Books.

- Pike, E. Royston (1951). *Encyclopedia of Religion and Religions*, London.
- Rahi, M.S. (erişim: 10.12.2012). “*Human Rights and Sikhism*”, <http://www.sikhreview.org/pdf/january2008/pdf-files/dynamics.pdf>.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem (1983). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul: Otağ Yay.
- ----- (2002). *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay.
- Sayım, Hüseyin (2004). “Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16: 91-101.
- Sharpe, Eric J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çev.: Ahmet Güç, Bursa: Arasta Yayınları.
- Smart, Ninian (1998). *The World’s Religions*, New York: Cambridge University Press.
- ----- (1969). *The Religious Experience of Mankind*, Glasgow: William Collins Sons&Co.
- Söderblom, Nathan (1908). “*The Age of the World (Zoroastrian)*”, *Encyclopedia of Religion and Ethics* Ed. J. Hastings, Edinburgh (12 Cilt).
- Şeybetü’l-hamd, Abdulkadir (1995). *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, Çev.: Osman Cilacı, Beyan İstanbul Yay.
- *The Book of Arda Viraf* (1872). Gosht-i Fryano and Hadokht-Nask, by Martin Haug, assisted by E.W. West, Bombay, London: Messrs Trubner and Co.
- *The Laws of Manu* (1886)., Çev.: G.Bühler, USA: Oxford University Press.
- Tümer, Günay (1975). *Biruni’ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara: DİB Yay.
- Williams, Monier (1877). *Hinduism (Non-Christian Religious Systems)*, New York: Pott,Young&Co.
- Yitik, Ali İhsan (2015). *Doğu Dinleri*, İsam Yay., İstanbul-2014.
- ----- (2010b). “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yay.
- ----- (2010b). “Caynizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yay.
- ----- (2010c). “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yay.
- ----- (1996). *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul: Ruh ve Madde Yay.
- Yurdaydın, Hüseyin G.- Dağ, Mehmet (1978). *Dinler Tarihi*, Ankara: Gündüz Matbaacılık.